

Náhrobky na mladohradištním pohřebišti v Radomyšli u Strakonic

BOŘIVOJ NECHVÁTAL

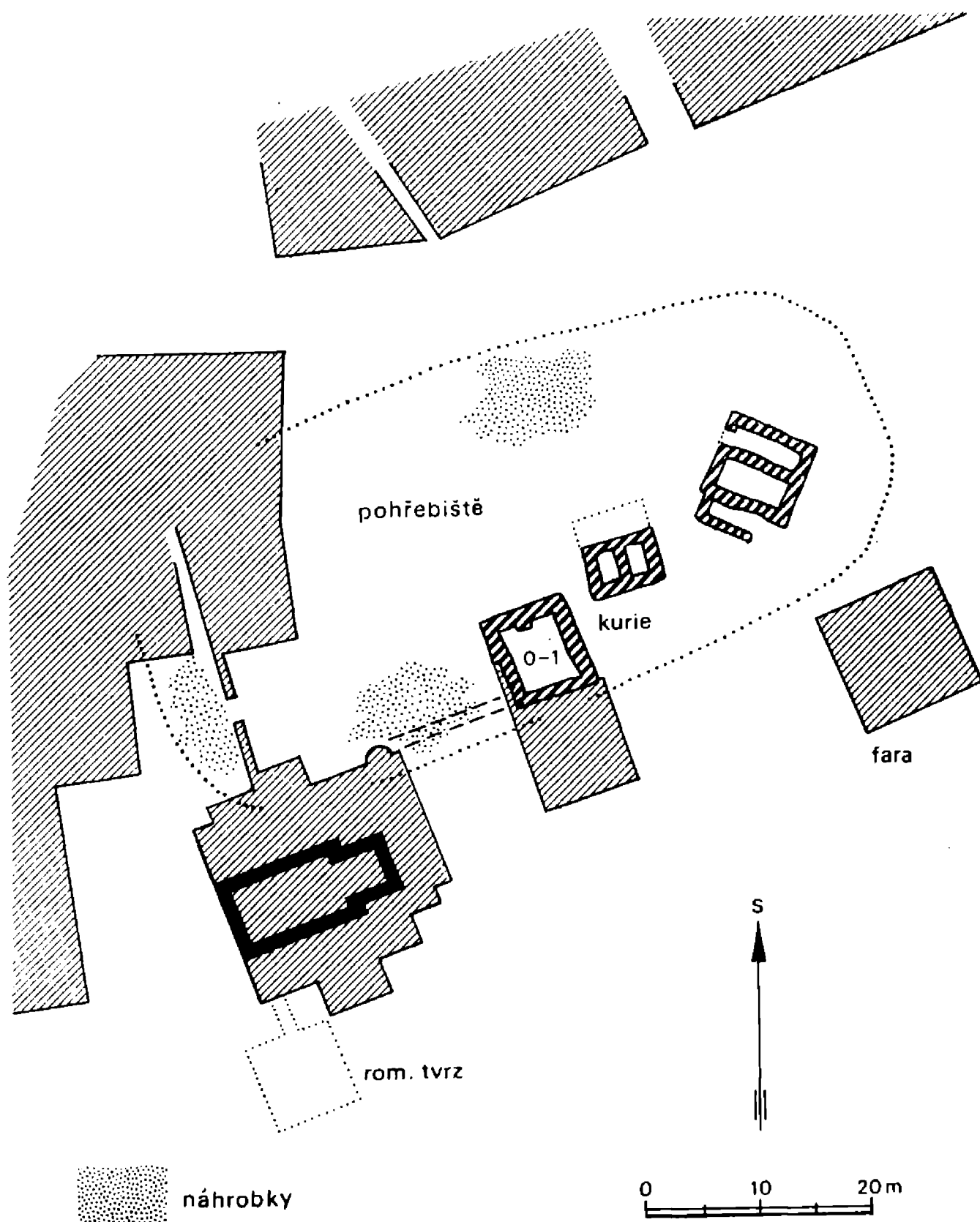
Pohřebišťe v Radomyšli u Strakonic bylo zkoumáno v letech 1963–1968 nejdříve záchranným a později systematickým výzkumem, který prováděl Archeologický ústav ČSAV v Praze. V prvním roce výzkumu (1963) spolupracovali na terénních pracích dr. P. Radoměský, CSc. a ing. arch. E. Pochitonov z Národního muzea v Praze. V roce 1972 byl ve spolupráci s ing. arch. F. Kašičkou ze Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze proveden stavebně historický výzkum, který navázal na práce poslední výzkumné sezóny. Mladohradištní pohřebišťe leží asi 7 km na severovýchod od Strakonic. Radomyšl je ve spádové oblasti tzv. Zlaté stezky v povodí řeky Otavy v centrální oblasti jihozápadních Čech, v trojúhelníku měst Strakonice na straně západní, Blatná na straně severní a Písek na straně východní. K objevu pohřebišťe došlo při úpravě stavenišťe pro základy nového pohostinství v místech na východ od románského kostela sv. Martina v poloze bývalé farské zahrady (parcela kat. č. 936/6) v severní části starého jádra městečka.

Než přijdeme k tématu našeho sdělení, shrneme nejdůležitější dosavadní poznatky o mladohradištním pohřebišti v Radomyšli. Výzkumem se podařilo zjistit přibližný rozsah pohřebišťe, který je asi 68×26 m v podélné ose od východu k západu. Osa pohřebišťe, jak bylo zjištěno, je položena 23 m směrem na sever, než osa románského kostela. Z této skutečnosti bylo důvodně předpokládáno, že vlastní plošina sloužila nejdříve jako pohřebišťe předkostelní fáze, kostel byl do ní dodatečně zasazen, ale pohřebišťe se zvětšovalo dále v základní ose, která se vytvořila předchozím vývojem. Pohřebišťe celkovým uspořádáním, pohřebním ritem ale i nálezy patří mezi slovanské mladohradištní vesnické hřbitovy. Při detailnějším studiu lze doložit na jeho ploše 26–28 řad hrobů, které se projevovaly po celé délce a šířce zkoumané plochy. Obrisy hrobových jam se podařilo zjistit pouze u menšiny hrobů. Bylo to způsobeno nejen kvalitou podloží terénu, ale i hustotou pohřbů. U značně velkého množství hrobů bylo zjištěno opakované pohřbívání do týchž hrobových jam, čímž postupně došlo k částečné nebo úplné superpozici. Zjištění nemá však výrazný chronologický význam, neboť stratigrafický rozdíl není vyjádřen kvalitativně hodnotnými nálezy. Snaha po pohřbívání do týchž hrobových jam a superpozice mohly být i znakem příbuznosti. Tyto skutečnosti může teprve prokázat širěji zaměřený antropologický výzkum.

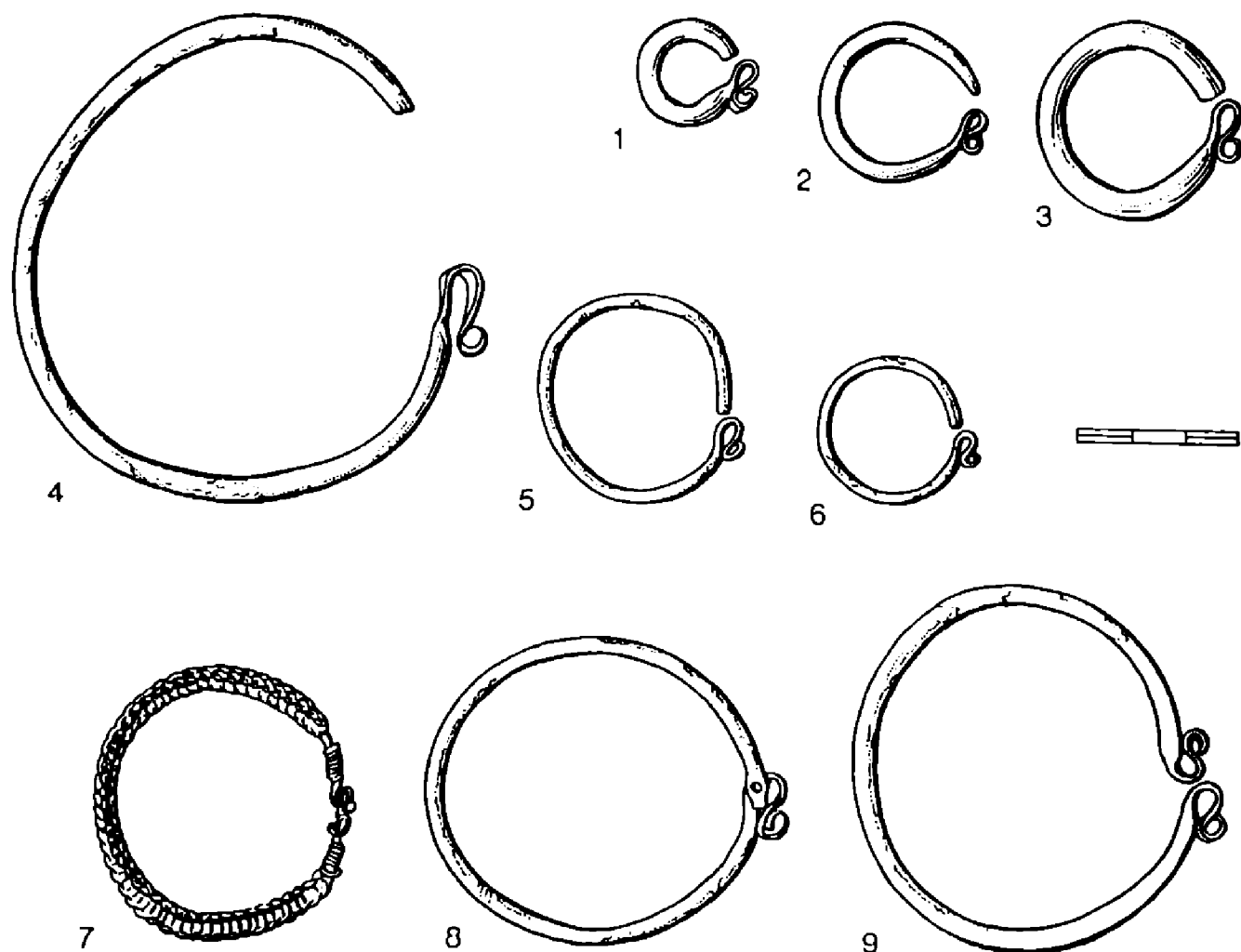
Šířka, délka a zahloubení hrobových jam, které bylo možno sledovat, nevykazuje rozdíly proti běžným zvyklostem. Rovněž orientace hrobů – převážně Z–V se kromě drobných odchylek neliší od běžného průměru, který známe na ostatních pohřebišťích. Menší část hrobů má kamenné obložení hrobové jámy. Nejčastěji se vyskytuje obkládání hrobu v pořadí – hlava, dolní končetiny a pánev. Je preferována pravá strana, potom další části hrobové jámy. Zcela vzácně a výjimečně byl hrob obložen dřevem za hlavou nebo podél stěny hrobové jámy.

Při sledování pohřebního ritu bylo zjištěno, že převážná většina pohřbených

měla ruce podél těla, vzácněji pravou nebo levou ruku v klíně. Dále bylo při studiu pohřebního ritu prokázáno, že řadu hrobů, která byla označena za defektní, je možno spojit s působením vampyristických představ. Tyto představy se v pohřebním ritu v Radomyšli projevují třemi výraznějšími způsoby: 1. kostra zatížena kameny, 2. souběžné pokrčení a stočení dolních končetin, které není odůvodněno žádným patologickým nálezem na kostře a vede jednoznačně k předpokladu svázání, 3. úmyslné porušení kostry – chybí jednotlivé části nebo druhotné rozrušení po

Obr. 1. Celková situace pohřebiště, kostela a sídlištních objektů v Radomyšli u Strakonice.

Obr. 2. Typy esovitých náušnic na pohřebišti v Radomyšli — 12. století.

uložení do hrobu. Nebyly nalezeny žádné poškozené části koster mimo hrobové jámy, rovněž nebylo pozorováno násilné rozlámání nebo rozsekání jednotlivých kostí, které je známo ze staršího období hradištního nebo z doby stěhování národů. Defektní hroby, které spojujeme s vampyrstickými představami byly v blízkosti východní části románského kostela. Nasvědčuje to skutečnosti, že nejstarší románská kostelní stavba v době jejich uložení do země ještě neexistovala. Toto zjištění průkazně naznačuje, že část pohřebiště plnila svoji funkci již před založením kostela.

Rozbor nálezů z pohřebiště umožňuje jeho datování do závěrečného období mladohradištního do 12. století. Mezi nálezy nebyla žádná skupina, která by umožňovala datování části pohřebiště do doby starší nebo mladší. Ke správnosti datování pohřebiště do 12. století také přispěly nálezy přemyslovských denárů na severním a jižním okraji pohřebiště. Byly to denáry Soběslava I. (1125–1140) a Vladislava (1140–1173). Z nich u denárů Vladislava II. jde pravděpodobně o ražbu k roku 1142. Jako obolu mrtvých byla také v jednom případě použita esovitá záušnice střední velikosti v hrobě pod náhrobní deskou. Na pohřebišti nejsou patrné žádné výraznější sociální rozdíly ve výbavě zemřelých.

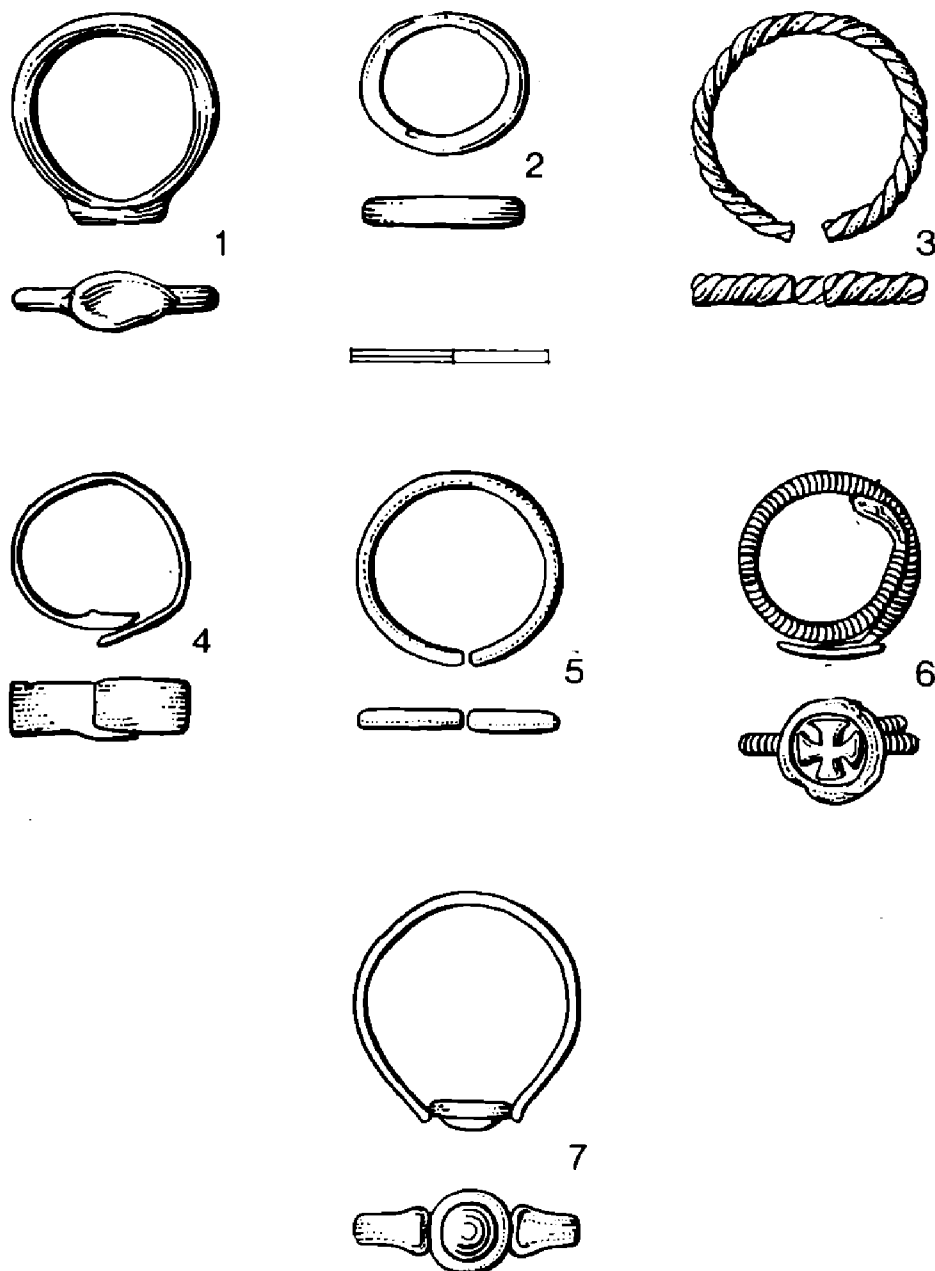
Většinu nálezů tvořily esovité záušnice středního a většího průměru. Objevilo se i několik vzácných exemplářů oplétaných záušnic. Početná série záušnic různé velikosti v plném rozsahu prokázala správnost rozlišení na dětské (20–30 mm) nalázané v dětských hrobech a dospělé (40–60 mm). Poměrně se vzácně objevily větší rozměry (80–90 mm). Záušnice byly převážně bronzové, někdy i stříbrem plá-

tované. Zcela ojediněle se vyskytly esovité záušnice olovené nebo stříbrné válečkovitého tvaru, které spojujeme se starší fází pohřebiště.

Další skupinou nálezů byly prsteny, i když jejich datovací schopnost je omezená. Pro poměrně malý výskyt patří svým rozsahem mezi největší nálezový soubor, který poskytl výzkum mladohradištních pohřebišť na našem území. Typologicky je lze rozdělit na 6 skupin: 1. prsteny ploché páskové (s dalším dílčím dělením), 2. prsteny z kruhových tyčinek, 3. prsteny pletené, 4. prsteny s kruhovým terčíkem, 5. prsteny se skleněným očkem, 6. prsteny skleněné.

V ukládání záušnic a prstenů do jisté míry převážně na pravé straně kostry lze vidět určitý symbolický význam, jak již bylo naznačeno po prvních výzkumných sezónách. Při výzdobě prstenů bylo použito ryté a puncovací techniky. Výzdoba byla převážně geometrická, používající schematizaci a dekorativnost kruhových tvarů. Zcela ojediněle se vyskytly prsteny s napodobeninou písma jako výzdobného motivu. Byla zde kombinována latinská kapitála s písmeny unciálních tvarů.

Z dalších předmětů nálezového horizontu na pohřebišti, které byly zcela ojedinělé, je nutno uvést skleněné náhrdelníky a perly převážně v dětských hrobech a nález bronzového vázičkovitého přívěsku, pro který nemáme zatím chronologicky

Obr. 3. Typy prstenů na pohřebišti v Radomyšli – 12. století.

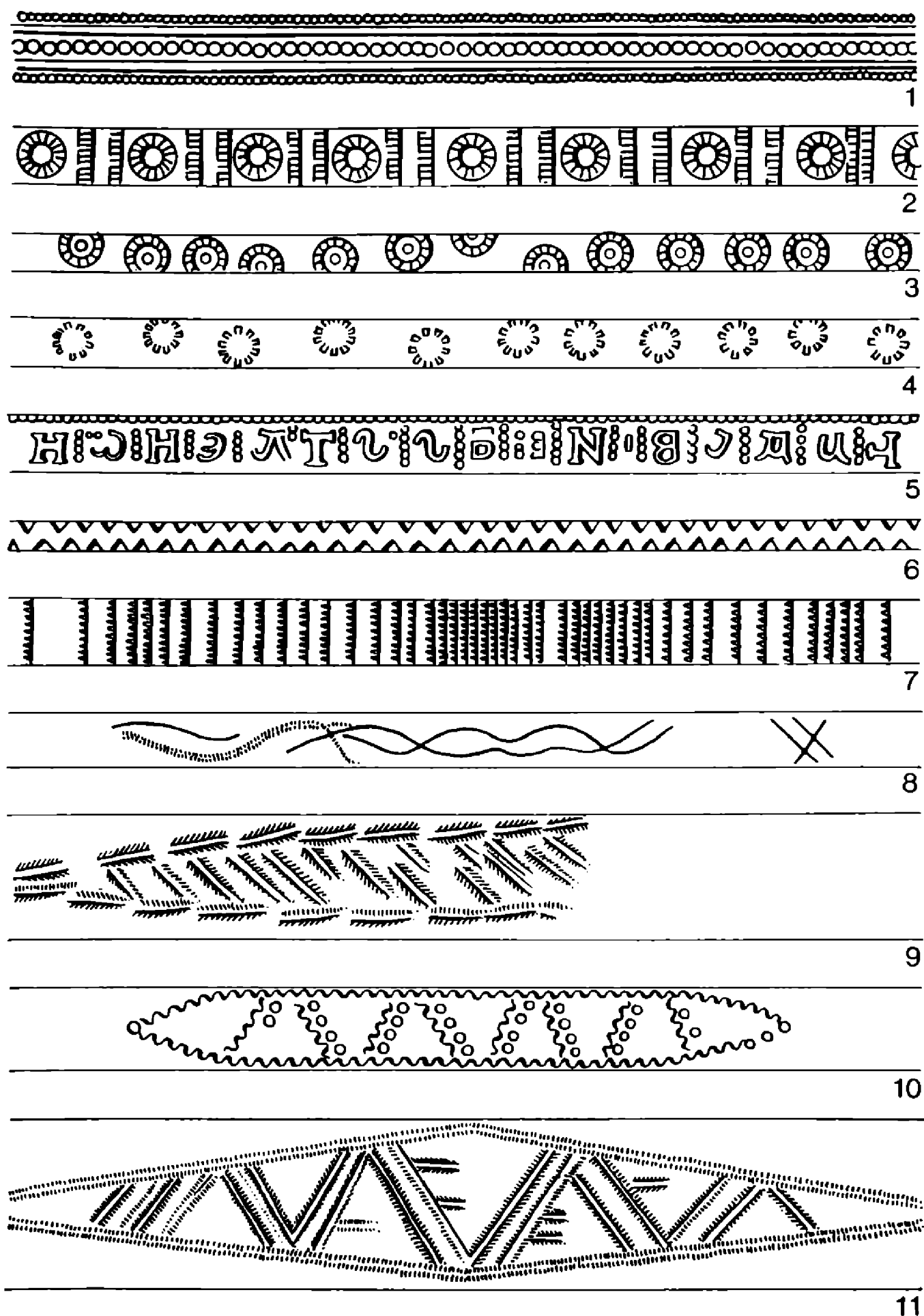
záchytných bodů. Pouze do jednoho hrobu byla vložena nádoba ve střepech jako reminiscence na starší pohřební rítus.

Při výzkumu pohřebiště bylo nalezeno několik středověkých objektů datovatelných od konce 13. století až do průběhu 14. století. Zvláštní význam má stavební objekt 0-1, který je umístěn v těsné blízkosti východního závěru kostela a souvisí s druhou stavební fází kostela (druhá polovina 13. století). Sýpka vedle objektu 0-1 respektuje jeho situaci svojí severní obvodovou zdí. Je mladší dvouprostorovou etapou objektu, místem, které se stalo sídlem církevní kurie a správy osídlení po zániku románské tvrze na jižní straně kostela, kde se při výzkumu podařilo nalézt vstup na původní emporu. Výzkumem kostelní stavby bylo zjištěno, že nejstarší románská fáze vznikla po polovině 12. století. Byla to jednodílná stavba s kvadratickým závěrem, na západní straně byla empora sklenuta dvěma křížovými klenbami na čtvercový pilíř. Kněžiště, které se připojovalo k dosud stojícímu románskému úseku hlavní lodi, mělo podle archeologického výzkumu obdélný, pravoúhlý půdorys o vnitřní šířce 330 cm a délce 480 cm. Délka původní lodi byla 10,20 m při dochované šířce 5,50 m, stejně jako v lodi kolísala síla obvodového zdiva závěru mezi 105–110 cm. Základ z házeného lomového kamene byl širší než zdivo nad terénem, na obou stranách nepravidelně o 10 až 40 cm. Archeologický výzkum pod západním štítem odhalil poněkud jiný způsob založení než v závěru. Házené základové zdivo zde bylo překryto velkými kamennými plotnami na nichž byla teprve vyrovnána první vrstva kvádrů.

Původní podlahu kostela vytvořila litá vápenná mazanice. Při archeologickém výzkumu v kostele bylo nalezeno celkem 12 hrobů, z nichž některé respektují ještě původní románskou stavbu. Hroby interpretujeme jako hroby správců kostela, s převážně již vyspělým pohřebním ritem. Jsou uloženi v dřevěných rakvích s rukama skříženými na prsou. Od jejich ritu se oddílují částečně pouze dva hroby (č. 104/68 a č. 71/68), uložené v ose kostela vedle sebe, s kamenným torzovitě zachovaným obložení hlavou a rukou. Zvláště hrob č. 104/68 leží v přísné symetrické ose románského presbyteria v těsné blízkosti oltářní mensy, zatímco druhý je po jeho pravé straně. Nejsou pohřbeni v rakvích, ale pouze v prosté zemi. Hrob v symetrické ose presbyteria má dolní část těla porušenu mladším hrobem. Jen o těchto dvou by bylo možno uvažovat v souvislosti s jejich čestným uložením a odlišným ritem jako o původních hrobech zakladatelů z počátku druhé poloviny 12. století, kdy byl založen kostel sv. Martina v Radomyšli. K bližšímu určení hrobů chybí archeologický datovací materiál i průvodní nálezy.

Románskou etapu kostela vystřídala raně gotická přestavba z poslední třetiny 13. století, která prodloužila presbyterium dále na východ. Půdorys se tehdy změnil na naprosto atypický protáhlý obdélník, blízký se poměru 1:4 (vnitřní délka tehdy dosáhla rozměru 20,5 m, šířka zůstala jako u hlavní lodi 5,5 m). Nad západním klenebním polem románské lodi byla vztyčena mohutná věž, dosahující ve zdivu výšky více než 17 m nad dnešním terénem. Ve svém nejvyšším patře se věž otvírala na všech čtyřech stranách dvojicí sdružených okének pod půlkruhovými záklenky z lomového kamene, vysokých cihel a pálených dlaždic. Třetí etapa již vrcholně gotická nastala v druhé polovině 14. století (podle průzkumu písemných pramenů patrně před rokem 1388) nebo spíše k jeho konci a přinesla přístavbu bočních lodí. Mladší etapy přinesly do organismu kostela jen relativně menší změny a doplňky.

Pohřebiště v Radomyšli jak již bylo naznačeno, lze zařadit do početné skupiny vesnických mladohradištních hřbitovů. V případě Radomyšle se jedná o pohřebiště, které bylo komplexně celé prozkoumáno. Archeologickým výzkumem se podařilo zjistit jeho původní rozsah a navázání na současné a mladší sídlištní objekty. Svým rozsahem a časovým zařazením zachycuje slovanskou společnost před nástu-

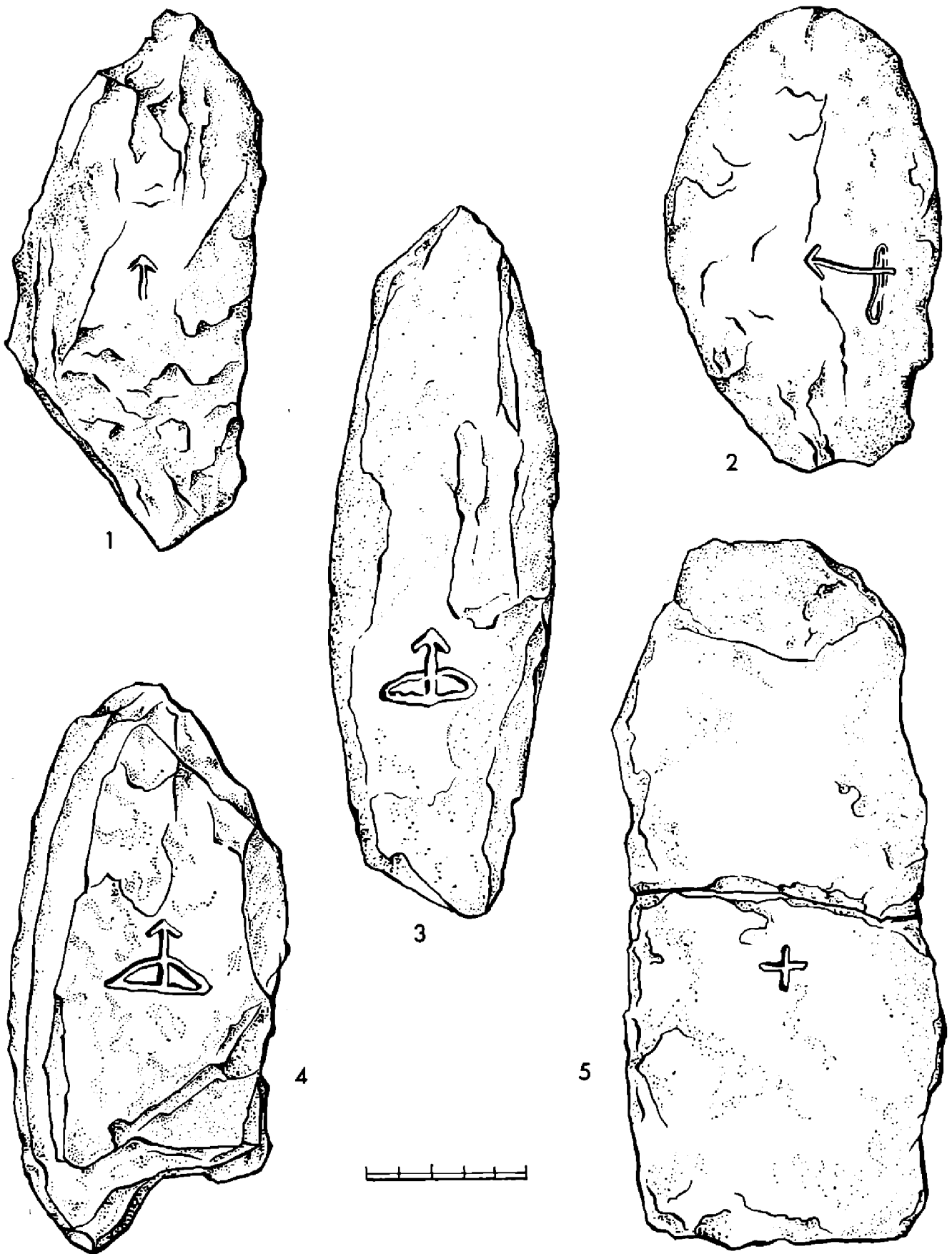
Obr. 4. Výzdobné motívy na prstenech na pohřbišti v Radomyšli.

pem tzv. německé kolonizace. Před zahájením výzkumu v roce 1963 byla část hrobů bagrováním pro základy nového pohostinství zničena. Podle hustoty hrobů včetně pohřbů, které byly rozrušeny, lze určit, že pohřebiště mělo původně více než 1 000 hrobů. Archeologický výzkum zachytil 463 jedinců z hrobových celků a ze zásypů 266, takže celkem bylo pro antropologický výzkum k dispozici 729 jedinců, s kterými bylo možno jak již bylo upozorněno pracovat z hlediska statistiky, demografie a celkových historických souvislostí. Měli jsme již dříve možnost upozornit na skutečnost, že pohřebiště v Radomyšli nejen svým rozsahem, bohatostí nálezů, ale i rozmanitostí problematiky patří k nejvýznamnějším lokalitám svého druhu na našem území.

Na pohřebišti byla část hrobů kryta náhrobními deskami. Celkem bylo při výzkumu v letech 1963–1968 nalezeno 44 kamenných náhrobků, z nichž 7 bylo označeno značkami. Kromě obvykle negativně vtesaného kříže se objevuje především střela, luk a šíp. Hroby pod náhrobními deskami se svými nálezy neodlišují výrazně od ostatních hrobů, i když kromě jednotlivých ojedinělých hrobů tvořily menší skupiny, na západním okraji pohřebiště, ve střední části při jižním okraji a v severovýchodní oblasti. U posledních dvou byly nalezeny náhrobky se značkami. Některé hroby s náhrobními deskami byly bohatěji vyloženy kameny a vytvářely jakési primitivní hrobky, které byly vysypány hlínou. U části těchto hrobů především ve střední oblasti při jižním okraji pohřebiště se objevovala výrazná snaha u celé řady pohřbů umístit pohřeb pod náhrobní desku a nebo alespoň v jeho bezprostřední blízkosti.

Mineralogický a petrografický rozbor náhrobních kamenů (Machart 1979) zjistil, že byly zhotoveny z místního materiálu, který se vyskytoval v bezprostředním okolí Radomyšle. Velký náhrobní kámen s vtesaným křížkem uprostřed byl zhotoven ze šedého drobnozrnného mramoru, rovněž menší náhrobní deska s drobným křížkem je zhotovena z bílého středně až hrubozrnného mramoru. Oba náhrobky pocházejí pravděpodobně z polohy, která prochází městečkem. Výchozy byly zřejmě před zástavbou městečka většího rozsahu a nalezájí se přímo v jádru obce. Staré stopy po těžbě kamene byly nalezeny při východním okraji osady směrem k Oseku při dnešní silnici. Náhrobní deska s lukem a šípem představuje přirozeně neopracovaný balvan plochého tvaru porfyrického amfibol-biotického granodioritu červenského typu, který je doložen na severním okraji Leskovic na severozápad od Radomyšle. Patrně i z těchto míst může pocházet rovněž plochý pararulový náhrobní kámen se značkou střely. Ostatní náhrobní desky bez značek jsou rovněž převážně z charakteristického granodioritu červenského typu z okraje Leskovic. Nejbližší materiál je muskovit – biotitická žulorula, která se nejbližší nachází na úpatí slovanského hradiště Hradec u Řepice vzdáleného 3,6 km jihozápadním směrem od Radomyšle.

Již v prvních letech archeologického výzkumu pohřebiště v Radomyšli (1963; 1964) bylo uvažováno o interpretaci značek na náhrobních kamenech. Výklad značek na náhrobních ve smyslu heraldickém nelze jednoznačně zamítnout. Při interpretaci hrobů se značkami byly důležité symboly luku a šípu pro bezprostřední příbuznost tohoto motivu s erbem Bavorů ze Strakonice, prvních známých světských držitelů Radomyšle (Sedláček 1925, 33–35). Značky nejsou provedeny v přísném heraldickém pojetí, položeny na štítě; jsme však v samém počátečním období heraldiky, kdy nelze předpokládat zcela vyvinuté heraldické pojetí. Nejstarší znaková znamení jsou známa z let 1060–1180 a skutečně heraldické štíty se vyskytují až v letech 1220–1240. Koncem 12. století je již vytvořen český královský znak a z prvé třetiny 13. století je bezpečně doložen i nejstarší heraldický znak nižších feudálů, předchůdců Rožmberků, pětistá růže na pečeti Vítků z Prčic. V interpretaci značek nalezených na náhrobních v Radomyšli brání nedostatek vhodných

Obr. 5. Náhrobní kameny se značkami na pohřebišti v Radomyšli.

písemných pramenů (Fiala 1953, 27 n.). Ten je pro toto období zřejmě způsoben malým počtem listin vzniklých z činnosti světských vydavatelů, což je typické ještě i pro toto období české diplomatiky. Nelze dost dobře předpokládat, jak již bylo dříve naznačeno, že by tento významný feudální rod Bavorů ze Strakonice pohřbíval své příslušníky na vesnickém pohřebišti, uloženém nedaleko svého hlavního sídla.

S rodem Bavorů se setkáváme nejdříve na jižní Moravě v Ivanovicích na Hané, kde máme písemně doloženo (CDB I, ed. G. Friedrich 1904–1907, č. 399, str. 411–415) k roku 1167, že Bavorové zde předávají své zboží maltézskému řádu a v písemných pramenech se s nimi setkáváme snad až roku 1211, kdy jeden z nich vystupuje jako svědek. Jejich pevnější spojení s maltézským řádem v Čechách je listinně doloženo až roku 1243, kdy převádějí část strakonického hradu (vzniklého v poslední třetině 12. století podle datování V. Mencla) s kostelem a dalším zajištěním.

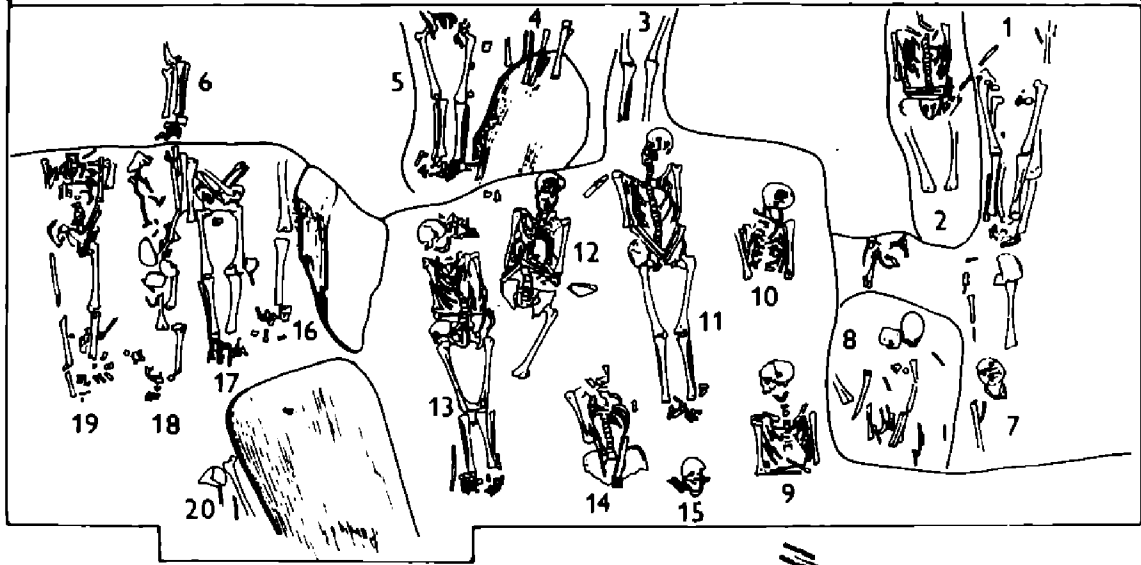
První zprávy o Bavorech na Moravě jsou již z doby před polovinou 12. století k roku 1146 (CDB I, ed. G. Friedrich 1904–1907, č. 157, str. 163). Patrně se již nepodaří detailněji objasnit vzájemný vztah Bavorů z Moravy a Bavorů v Čechách. Rovněž není stále objasněna otázka jejich původu, starší literatura se domnívala o případném původu z Rakouska. Na Moravě měl vynikající postavení olomoucký biskup Bavor, s kterým se setkáváme v písemných pramenech po roce 1200 (CDB II, č. 21, str. 18). Dále jsou důležité zprávy o Bavorovi, komorníkovi olomouckém z téže doby (CDB II, č. 351, str. 363–364, – falzum 13. století), které je možno sledovat až do roku 1224 (CDB II, č. 265, str. 257). Prvá zmínka v písemných pramenech, kterou by bylo možno uvést ve spojení s Bavorem ze Strakonice je nejdříve až z roku 1220, kdy je uveden jako svědek na listině Přemysla Otakara I. (CDB II, č. 375, str. 412), která je však falzem ze 13. století, což nemusí nutně znamenat, že by v zásadě nemusela obsahovat věcné údaje. V listině Václava I. z let 1235 (CDB III/1, č. 104, str. 124) je kromě Bavora ze Strakonice uveden ještě Vyšemír z Blatné, který mohl být v nějakém příbuzenském vztahu k Bavorům ze Strakonice. S erbem bavorovské střely, jak jsme již naznačili, se setkáváme v sakristii děkanského kostela v Blatné, která je obecně datována do poloviny 13. století. Svým provedením je stejného charakteru jako jsou bavorovské střely v Radomyšli na raně gotické křtitelnici, nebo mladší, na svorníku ve znakové kartuši v severní boční lodi kostela sv. Martina v Radomyšli. Stejného jednoduchého provedení je také znak Bavora ze Strakonice na pečeti z listiny z roku 1243. Řadu starších zpráv nově zjistil Z. Boháč (1969, s. 130).

Horizont pohřebišť s kamennými náhrobními deskami v tomto období je sledovatelný v celé střední Evropě a končí až na západní Ukrajině. Na našem území je charakteristický především na Slovensku, kde byl sledován a jeho jednotlivé znaky interpretovány v nových pracech M. Hanuliaka (1979, 1980). Na konferenci archeologů středověku v Nitře v říjnu 1984 vystoupil doc. dr. P. Ratkoš, DrSc., z Historického ústavu SAV s názorem, že náhrobky se značkami na pohřebišti v Radomyšli včetně dalších náhrobků jsou projevem kultu mrtvých předků – manysmu a lze předpokládat vliv bogomilů. S tímto názorem se nelze ztotožnit, protože oba názory nejsou zatím v našem archeologickém materiálu doložitelné nejen z hlediska nálezů, ale i z důvodů chronologických. Při interpretaci nálezů náhrobků se značkami luku a šípu, i když nemusíme zcela odmítnout jejich heraldický původ a ztotožnění přímo s prvními světskými majiteli Radomyšle Bavorů ze Strakonice. Je třeba uvážit, zda v tomto případě nejde o pohřby služebníků nebo členů vesnického společenství, kteří byli vojenskou službou vázáni k Bavorům. Na tuto možnost je upozorňováno při studiu náhrobků na Slovensku (Hanuliak 1980, 50–51), kdy náhrobky jsou spojovány s příslušníky vyšších společensko-sociálních vrstev. V současné diskusi historiků o sociální struktuře přemyslovských Čech (Třeštík 1971,

A 19

SONDA 1 – 1. fáze

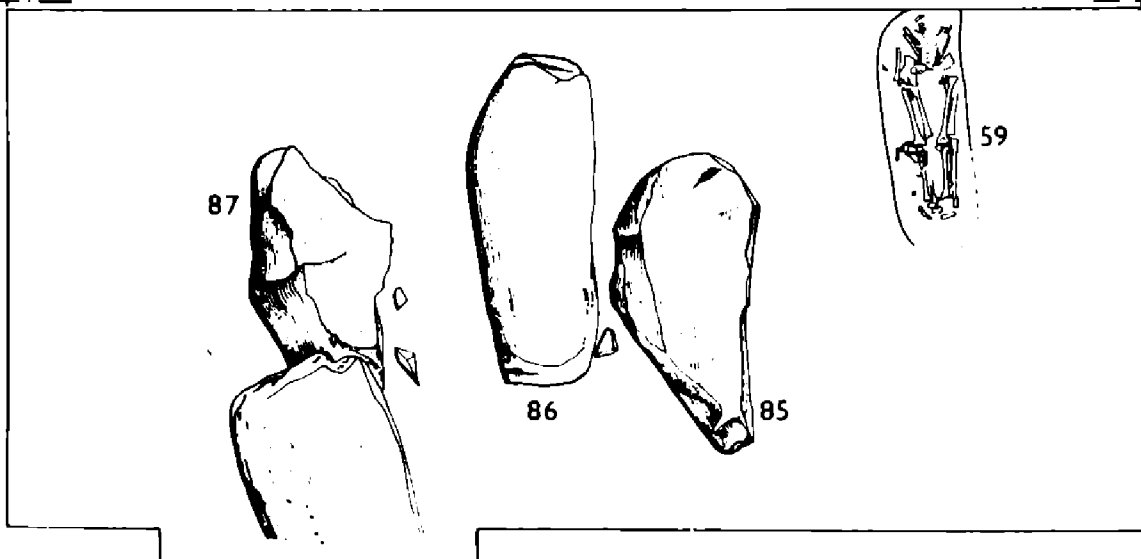
B 19

A 19

– 2. fáze

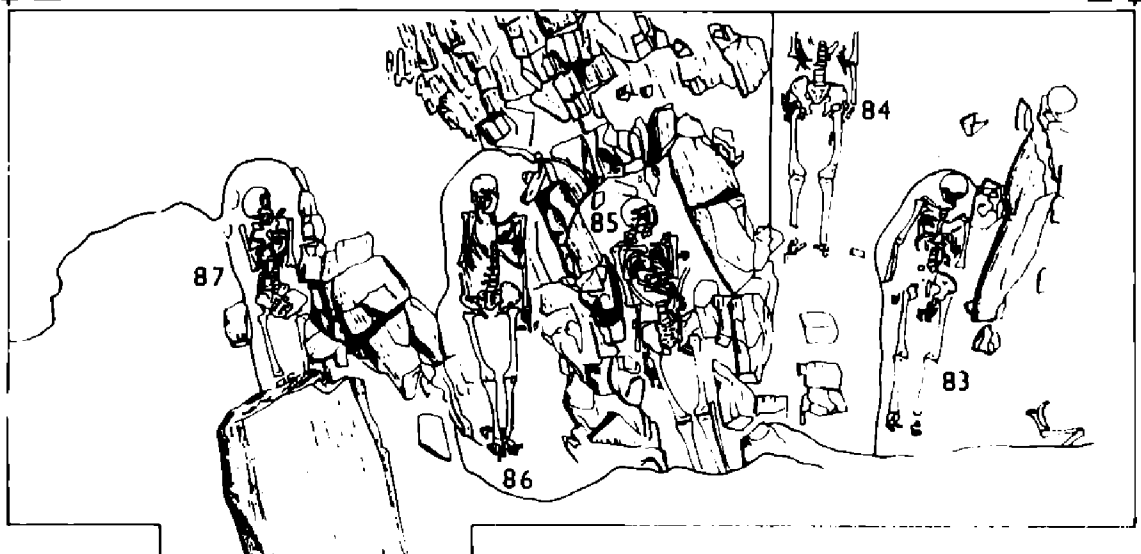
B 19

A 19

– 3. fáze

B 19

Obr. 6. Sonda S-I/68, 1, 2, 3, fáze na pohřebišti v Radomyšli.

537–567), je uvažováno z různých aspektů o vzniku šlechty a poddanského obyvatelstva, jako společenské třídy v českých zemích (Nový 1984, 213–240). Studium mladohradištních pohřebišť v našem případě na příkladě Radomyšle zastihuje vesnickou společnost ve shodě se studiem historiků poměrně jednotnou a je ji možno zařadit do společenské složky tzv. servi (Nový 1984, 226). Je v druhé polovině 12. století nejpočetnější složkou obyvatelstva, vznikla z původně diferencovaného a soustavně se diferencujícího sociálního podloží svobodných a nesvobodných obyvatel země. Poměrně jednotný charakter pohřebního ritu a současně i nálezového inventáře v hrobech nás k tomu plným právem opravňuje. Není tedy způsoben jen úplnou christianizací, která odstranila z hrobů milodary předchozího období, ale profilem poměrně jednotného společenství vesnického obyvatelstva, jehož sociální vývoj pokračuje v další fázi doby předhusitské v Čechách.

Prameny a literatura

- Blajerová, M., 1976: Kostrové pozůstatky ze slovanského pohřebiště v Radomyšli. Praha.
- Boháč, Z., 1969: Dějiny osídlení středního Povltaví podle písemných pramenů. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 10, 109–146.
- Boháč, Z., 1972: Patrocinia románských kostelů, HG 8, 31–52.
- Dubský, B., 1949: Pravěk jižních Čech. Blatná.
- Eisner, J., 1966: Rukověť slovanské archeologie. Praha.
- Fiala, Z., 1953: K počátkům listin a panovnické kanceláře v Čechách. Historický sborník I., 27–45.
- CDB I, II, III, IV/1: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (ed. G. Friedrich, Z. Kristen, J. Šebánek–S. Dušková). Praha 1904, 1912, 1943, 1962.
- Hanuliak, M., 1980: K problematice včasnostředověkých cintorínův s hrobmi pod náhrobními kamennými, in. IV. Mezinárodní kongres slovanské archeologie, Sofia 15–22. septembra 1980, Zborník referátov ČSSR, Nitra, 47–53.
- Chochol, J., 1967: Kostrové pozůstatky „vampyrů“ z Radomyšle, AR 19, 489–500.
- Kašička, F.–Nechvátal, B., 1983: K počátkům středověké architektury v jihozápadních Čechách – Radomyšl u Strakoníc, Umění XXXI, 193–213.
- Kašička, F.–Nechvátal, B., 1983a: Radomyšl, proměny městečka, Strakonice.
- Krumphanzlová, Z., 1972: Počátky křesťanství v Čechách ve světle archeologických pramenů, PA LXIII, 406–456.
- Krumphanzlová, Z., 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9.–11. věku v Čechách, PA LXV, 34–110.
- Kuthan, J., 1977: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, 2. vyd., České Budějovice.
- Lifka, B., Radomyšl. Dějiny jihočeského městečka a jeho okolí (rkp.).
- Machart, J., 1979: Petrografické posouzení náhrobních kamenů ze slovanského pohřebiště a zdiva kostela sv. Martina v Radomyšli u Strakoníc (rkp.).
- Mencl, V., 1958: Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách, ZPP XVIII, 133–146.
- Mencl, V.–Benešová, Kl.–Soukupová, H., 1978: Předrománská a románská architektura v západních Čechách. Plzeň.
- Merhautová, A., 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Michálek, J., 1978: Pravěk Strakonicka. Strakonice.
- Michálek, J.–Fröhlich, J., 1979: Archeologické nemovité památky v okrese Strakonice. České Budějovice–Strakonice.
- Nechvátal, B.–Radoměrský, P., 1964: Mladohradištní pohřebiště v Radomyšli u Strakoníc, AR XVI, 655–685.
- Nechvátal, B., 1965: Výzkum mladohradištního pohřebiště v Radomyšli v r. 1964, AR XVII, 368 až 392.
- Novotný, V., 1912–1928: České dějiny I/1–3. Praha.
- Nový, R., 1972: Přemyslovský stát 11. a 12. století. Praha.
- Nový, R., 1984: Vznik poddanského obyvatelstva jako společenské třídy v českých zemích, in.: Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století, 213–240. Praha.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, II–VII/3, Praha, 1882–1963.
- Sedláček, A., 1922: Českomoravská heraldika, II., Část zvláštní, Praha.
- Třeštík, D., 1971: K sociální struktuře přemyslovských Čech, ČsČH 19, 537–567.
- Šimák, J. V., 1938: České dějiny I/3, Praha.

Grabsteine auf dem jungburgwallzeitlichen Gräberfeld in Radomyšl bei Strakonice

Die Grabstätte in Radomyšl bei Strakonice wurde in den Jahren 1963–1968 vom Archäologischen Institut der ČSAV in Praha zuerst im Rahmen einer Rettungsforschung und dann systematisch untersucht. Diese jungburgwallzeitliche Grabstätte liegt etwa 7 km nordöstlich von Strakonice. Radomyšl befindet sich im Sammelbereich des sogenannten Goldenen Pfades im Flußgebiet der Otava im mittleren Südwestböhmen. Es gelang den annähernden Umfang der Grabstätte von ca. 68 X 26 m mit der Längsachse in OW Richtung festzustellen. Die Achse liegt 23 m nördlicher als jene der romanischen Kirche. Deshalb kann man begründeterweise voraussetzen, daß die eigentliche Fläche ursprünglich als Gräberfeld gedient hat, während die Kirche nachträglich aufgebaut wurde. Das eingehende Studium wies auf der erwähnten Fläche 26–28 Grabreihen nach. Die Umrisse der einzelnen Grabgruben konnten nur bei der Minderzahl der Gräber festgestellt werden, was auf die Dichte der in denselben Gruben vorgenommenen Bestattungen zurückzuführen war. Diese Tatsache mochte auch ein Zeichen verwandtschaftlicher Beziehungen sein, die eine anthropologische Untersuchung erst belegen müßte.

Die Breite, Länge, Tiefe der Grabgruben und vorwiegend W–O Orientierung der Gräber unterscheidet sich nicht vom üblichen Durchschnitt. Bei den meisten Bestatteten lagen die Hände längs des Körpers, seltener ruhte die rechte oder linke Hand im Schoß. Bei dem Studium des Bestattungsrituals wurde nachgewiesen, daß eine Reihe der als defekt bezeichneten Gräber möglicherweise das Wirken vampiristischer Vorstellungen belegt. Die Analyse der Grabbeigaben gestattet eine Datierung in die Schlußphase der Jungburgwallzeit im 12. Jahrhundert. Unter den Funden gab es keine Gruppe, die eine Datierung von Teilen der Grabstätte in eine ältere oder jüngere Zeit ermöglicht hätte. Die Richtigkeit der Datierung in das 12. Jahrhundert bestätigen auch die Funde Přemyslidischer Denare Soběslavs I. (1125–1140) und Vladislavs (1140–1173). Der Großteil der Funde besteht aus S-förmigen Ohrgehängen mittlerer und größerer Durchmesser. Es erschienen auch mehrere seltene Exemplare umflochtener Ohrgehänge. Die zahlreichen Serien dieser Schmuckstücke verschiedener Größen bestätigten in vollem Umfang die Unterscheidung in Kinderohrgehänge (20–30 mm) aus Kindergräbern und Ohrgehänge für Erwachsene (40–60 mm); relativ selten waren noch größere Ausmaße (80–90 mm). Die Ohrgehänge waren meist aus Bronze, manchmal auch mit Silber plattiert. Ganz selten tauchten S-förmige, bleierne oder silberne zylindrische Ohrgehänge auf, die man mit der älteren Phase des Gräberfelds in Zusammenhang setzt.

Eine sehr wertvolle Fundgruppe bildeten die Ringe, die in sechs typologische Gruppen zerfielen: 1. flache bandförmige Ringe (mit weiterer Teilgliederung), 2. Ringe aus runden Stäbchen, 3. geflochtene Ringe, 4. Ringe mit kreisförmigem Scheibchen, 5. Ringe mit gläserner Öse und 6. gläserne Ringe. Zur Verzierung der Ringe hatte man die Ritz- und Punztechnik verwendet. Ganz vereinzelt kamen Ringe vor, deren Dekormotiv an Schriftzeichen gemahnte. Man kombinierte in diesen Fällen lateinische Majuskeln und Unzialformen.

Bei der Erforschung der Gräberstätte wurden einige in die Zeit vom Ende des 13. Jahrhunderts bis in das 14. Jahrhundert datierbare Objekte entdeckt. Besondere Bedeutung besitzt in dieser Hinsicht das Bauobjekt 0–1, das in knapper Nähe des Ostabschlusses der Kirche liegt und mit ihrer zweiten Bauphase in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts zusammenhängt. Der Speicher neben dem Objekt 0–1 respektiert mit seiner nördlichen Umfassungsmauer die Situation dieser Kirche. Es handelt sich um die jüngere zweiräumige Bauphase des genannten Objekts, eine Stelle, die zum Sitz der kirchlichen Kurie und Verwaltung der Siedlung nach dem Abkommen der romanischen Feste an der Südseite der Kirche wurde, wo man bei der Untersuchung den Eintritt zur ursprünglichen Empore finden konnte. Die Untersuchung des Kirchenbaus ließ auch erkennen, daß die älteste romanische Bauphase nach der Mitte des 12. Jahrhunderts entstanden ist. Es war eine Ein-Schiff-Kirche mit quadratischem Abschluß. Auf der Westseite überdachten die Empore zwei Kreuzgewölbe. Der ursprüngliche Fußboden der Kirche bestand aus gegossenem kalkigem Mauerlehm. Bei der Untersuchung der Kirche wurden 12 Gräber freigelegt, von denen manche den ursprünglichen romanischen Bau respektieren. Zwei Gräber lagen in der streng symmetrischen Achse des romanischen Presbyteriums; sie unterschieden sich von den übrigen Gräbern durch die Lagerung und den Ritus, es konnte sich um die Gräber der Gründer handeln. Die nähere Bestimmung der Gräber verhindern das fehlende archäologische Material und die mangelnden Begleitfunde. Die romanische Etappe löste der frühgotische Umbau der Kirche im letzten Drittel des 13. Jahrhunderts ab, der das Presbyterium gegen Osten verlängerte. Die zweite gotische Bauphase der Kirche stammt aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts und fällt nach den Schriftquellen offenbar in die Zeit vor dem Jahr 1388; sie verließ der Kirche die Seitenschiffe.

Nach der Dichte der Gräber, einschließlich der angegriffenen Bestattungen zu schließen besaß die Grabstätte mehr als 1 000 Gräber. Die archäologische Untersuchung konnte 463 Individuen aus Grabganzen und 266 Individuen aus Verschüttungen festhalten, so daß der anthropologischen Untersuchung 729 Individuen zur Verfügung standen, die sich statistisch und demographisch im Gesamtrahmen der geschichtlichen Zusammenhänge auswerten ließen.

Ein Teil der Gräber war mit Grabsteinen gedeckt, Insgesamt wurden in den Jahren 1963 bis 1968 44 steinerne Grabtafeln gefunden, von denen 7 mit Zeichen versehen waren. Außer dem üblichen negativ ausgehauenen Kreuz erscheinen vor allem Geschosse, Pfeil und Bogen. Die betreffenden Gräber unterschieden sich jedoch hinsichtlich ihrer Funde kaum von den übrigen Gräbern. Sie bildeten drei Gruppen – am westlichen, südlichen und nordöstlichen Rand der Grabstätte. Manche mit Grabtafeln versehene Gräber waren allerdings reicher mit Steinen verkleidet und machten den Eindruck primitiver Gruften. Vor allem am Südrand der Grabstätte machte sich das Streben bemerkbar, Bestattungen unter Grabtafeln oder wenigstens in deren unmittelbarer Nähe vorzunehmen. Die mineralogische und petrographische Analyse der Grabsteine ergab, daß sie meist aus örtlichem Material gefertigt wurden, das in der unmittelbaren Umgebung von Radomyšl vorkam. Das am weitesten entfernte Material mancher Grabsteine war Granitgneis vom Fuß des 3,6 km SW entfernten slawischen Burgwalls Hradec bei Řepice.

Bei der Interpretation der Grabzeichen waren die Symbole mit Pfeil und Bogen wegen der unmittelbaren Verwandtheit dieses Motivs mit dem Wappen der Herren Bavor ze Strakonice, der ersten bekannten weltlichen Besitzer von Radomyšl, am wichtigsten. Die Zeichen wurden allerdings nicht in streng heraldischer Auffassung, in einem Wappen liegend, ausgeführt. Wir befinden uns allerdings in der Anfangsperiode der böhmischen Heraldik, in der man eben keinerlei hochentwickelte heraldische Auffassungen voraussetzen kann. Die ältesten Wahrzeichen stammen aus den Jahren 1060–1180, und echte heraldische Wappen erscheinen erst in den Jahren 1220–1240. Gegen Ende des 12. Jahrhunderts hatte sich das böhmische Königswappen bereits ausgebildet und aus dem ersten Drittel des 13. Jahrhunderts ist auch das älteste heraldische Wappenzeichen niedrigerer Feudalherren, der Vorgänger der Rosenberger, die fünfblättrige Rose auf dem Siegel der Familie Vitek z Prčic bekannt. Die Interpretation der auf den Grabsteinen in Radomyšl gefundenen Zeichen wird vom Mangel geeigneter Schriftquellen behindert, der für diese Zeit offenbar auf die geringe Zahl von Urkunden zurückzuführen ist, die der Aktivität weltlicher Erlasser entsprungen sind.

Dem Geschlecht Bavor ze Strakonice begegnen wir am frühesten in Südmähren, wo in Ivanovice na Haně zum Jahr 1167 schriftlich belegt wird, daß die Bavors dort ihr Gut dem Malteserorden übergeben. Ihre Kontakte mit diesem Orden in Böhmen werden erst in Jahr 1243 schriftlich belegt, als sie ihm einen Teil der Burg Strakonice mit der Kirche übertragen. Offenbar wird es kaum mehr gelingen, die näheren Beziehungen des böhmischen und des mährischen Zweiges der genannten Adelsfamilie genauer aufzuklären. Nicht einmal die Frage ihrer Herkunft wurde beantwortet, die ältere Literatur spricht von einer eventuellen Herkunft aus Österreich.

Der Horizont von Gräbern mit steinernen Tafeln läßt sich in diesem Zeitraum über ganz Mitteleuropa verfolgen und endet in der westlichen Ukraine. Hinsichtlich der Grabsteinfunde mit Pfeil und Bogen kann man zwar ihre heraldische Herkunft im Zusammenhang mit den ersten weltlichen Besitzern von Radomyšl, der Familie Bavor ze Strakonice, nicht voll ausschließen, es ist jedoch in diesem Fall zu erwägen, ob es sich nicht um Bestattungen von Dienstleuten oder Mitgliedern der Dorfgemeinschaft handelt, die der genannten Adelsfamilie zum Militärdienst verpflichtet waren. Auf diese Möglichkeit pflegt man in der Slowakei hinzuweisen, wo Grabsteine meist mit Angehörigen der höheren Gesellschaftsschichten verbunden werden. Das Studium jungburgwallzeitlicher Grabstätten erfaßt in unserem Fall am Beispiel Radomyšl im Einklang mit den Studien der Geschichtsforscher eine relativ einheitliche Dorfgemeinschaft, die man der Gesellschaftskomponente der sogenannten Servi zurechnen darf (Nový 1984, 226). Diese war in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts der zahlenstärkste Bestandteil der Bevölkerung, entstanden aus der ursprünglich differenzierten und sich systematisch weiter differenzierenden sozialen Grundsicht der freien und hörigen Bewohner des Landes. Der verhältnismäßig einheitliche Charakter des Bestattungsrituals und des Fundinventars der Gräber berechtigt uns zu der erwähnten Schlußfolgerung. Dieser Charakter ist demnach nicht nur auf die vollkommene Christianisierung zurückzuführen, die aus den Gräbern die Beigaben früherer Zeiten entfernt hat, sondern auch auf das Profil der relativ einheitlichen Dorfbevölkerung, deren soziale Entwicklung in der folgenden Phase der vorhussitischen Zeit in Böhmen weitergeht.

Abbildungen

1. Gesamtsituation der Grabstätte, Kirche und Siedlungsobjekte in Radomyšl bei Strakonice.
2. Typen S-förmiger Ohrgehänge im Gräberfeld zu Radomyšl – 12. Jh.
3. Typen der Fingerringe auf dem Gräberfeld in Radomyšl – 12. Jh.
4. Dekormotive auf Ringen aus dem Gräberfeld in Radomyšl.
5. Grabsteine mit Zeichen auf dem Gräberfeld in Radomyšl.
6. Sonde S-1/68, 1., 2., 3., Phase auf dem Gräberfeld in Radomyšl.

